

ENDOGEN OMILLARNING O‘SPIRINLARNING JISMONIY RIVOJLANISH VA TAYYORGARLIK DARAJASIGA TA’SIRI

Maxsudova Malika Xolmatjanovna
Andijon Davlat pedagogika instituti

ANNOTATSIYA

Pedagogik jarayonning talabalarning jismoniy rivojlanish va tayyorgarlik darajasiga ta’siri. Turmush tarzining talabalarning jismoniy rivojlanish va tayyorgarlik darajasiga ta’siri. Odam organizmida asosiy antropometrik ko‘rsatkichlar tana vazni va bo‘y uzunligi – genetik omillar ta’sirida rivojlanuvchi ko‘rsatkichlar xisoblanadi. Talabalarning jismoniy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar sifatida – turmush tarzi, kun tartibi, ovqatlanish rejimi, jismoniy tarbiya va mehnat faoliyati, ta’lim muhiti, o‘quv jarayonning tashkil qilinishi kabilar ko‘rsatib o‘tiladi. Shuningdek, ovqatlanish me’yori va ratsioni tarkibi ham talabalarning jismoniy rivojlanish ko‘rsatkichlariga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatishi aytib o‘tilgan.

Maqola haqida ma’lumot
Qabul qilingan: 24.04.2024
Qayta qabul : 27.04.2024
Saytda mavjud : 1.05.2024

Muallif (lar)

M.X.Maxsudova

Muallif bilan aloqa
<https://orcid.org/0009-0004-3493-6680>

gulchexrazoxidova96@mail.com

© Muallif. M.X.Maxsudova

UNIVERSAL xalqaro ilmiy jurnal

Ochiq ma’lumotlar:

<https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal>

Maxfiylik bayonoti

Materialni istalgan vosita yoki formatda nusxalash va qayta tarqatish hamda maqoladan to‘g‘ri iqtibos keltirish va litsenziyasini ko‘rsatish sharti bilan istalgan maqsadda foydalanish mumkin.

KALIT SO‘ZLAR

Ta’lim, dolzarb, bo‘lajak, jismoniy rivojlanish ish bajarish qobiliyati, jismoniy sifatlar, talabalar, surunkali kasalliklar, nerv psixik, nafas olish organlari.

Аннотация: Влияние педагогического процесса на физическое развитие и уровень подготовленности учащихся. Влияние образа жизни на физическое развитие и уровень подготовленности учащихся. В организме человека основными антропометрическими показателями являются масса тела и рост – показатели, развивающиеся под влиянием генетических факторов. В качестве факторов, влияющих на физическое развитие учащихся, указываются – образ жизни, распорядок дня, Режим питания, физкультурно-трудовая деятельность, образовательная среда, организация учебного процесса. Также было отмечено, что норма питания и состав рациона также оказывают существенное влияние на показатели физического развития учащихся.

Ключевые слова: Образование, настоящее, будущее, физическое развитие, работоспособность, физические качества, студенты, хронические заболевания нервных, психических органов, органов дыхания.

Annatation. The influence of the pedagogical process on the level of physical development and training of students. The influence of lifestyle on the level of physical development and training of students. In the human body, the main anthropometric indicators are body weight and height length – indicators that develop under the influence of genetic factors. As factors affecting the physical development of students – lifestyle, agenda, diet, physical education and labor activity, educational environment, Organization of the educational process are indicated. It was also mentioned that the content of the norm and diet of nutrition also significantly affects the indicators of physical development of students.

Keywords: Education, current, future, physical development, ability to perform work, physical qualities, students, chronic diseases, nervous, mental, respiratory organs.

KIRISH

Ta'lim olish jarayonida talaba qizlarning jismoniy rivojlanish

darajasi va salomatligi holatini doimiy ravishda monitoring qilish maqsadida morfologik va funksional ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish ularning salomatligini saqlash va mustahkamlash chora-tadbirlari kompleksini ishlab chiqish nuqtai nazaridan, dolzarb ahamiyatga ega. Kelajak avlodni sog'lom o'sishi va rivojlanishi bo'lajak onalarning salomatligiga bog'liqligiga etibor qaratilsa muammoning ahamiyati yanada yaqqol ko'rinadi.

Jismoniy rivojlanish – bu, odam organizmi salomatligining integral ko'rsatkichi hisoblanadi va aynan, oliy maktabda ta'lim olish davri o'spirinlar organizmining sog'lom jismoniy shakllanishi uchun optimal davr sifatida qayd qilinadi.

Odam organizmining barcha turdagi faoliyat yo'nalishlarida ish bajarish qobiliyatining yuqori bo'lishi asosiy jismoniy sifatlar bilan ifodalanuvchi jismoniy rivojlanganlik darajasi bilan.

Shunday qilib, individning o'z imkoniyatlarini to'liq holda namoyon qilishida jismoniy rivojlanganlik darajasi muxim ahamiyat kasb etadi.

O'spirinlik davri – organizmning funksional holatiga ta'sir etuvchi muhim ijtimoiy jarayon xisoblanib, o'rta ta'limdan keyin aksariyat oliy ta'limda ta'lim olish davriga to'g'ri keladi. Talabalar - bu aholining alohida kontingenti bo'lib, ular salomatligining holati oldingi davrlardagi ijtimoiy farovonlik va tibbiy ta'minotning barometri, shuningdek keyingi yillarda aholi salomatligidagi o'zgarishlarning ko'rsatkichidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bir qator mualliflarning fikriga ko'ra, so'nggi o'n yillikda talaba yoshlar salomatligining pasayishi va surunkali kasalliklar tarqalishi kuzatilmoqda. O'rtacha 20-40% talabalarda turli xil surunkali kasalliklar: nerv psixik, yurak-qon tomir, tana vaznining yetishmasligi yoki ortiqchaligi, nafas olish organlari kasalliklari kuzatilmoqda.

Bu esa sog'liqni saqlashni baholashga yo'naltirilgan yondashuvlarni ishlab chiqish va aholining ushbu kontingenti

mamlakat xalq xo'jaligini kelajagini ta'minlovchi kuchining salohiyatini saqlashga qaratilgan tadqiqotlarni olib borishni talab etadi.

Odam organizmida asosiy antropometrik ko'rsatkichlar tana vazni va bo'y uzunligi – genetik omillar ta'sirida rivojlanuvchi ko'rsatkichlar xisoblanadi. Optimal sharoitda genlarning fenotipda maksimal darajada ta'siri qayd qilinadi.

Talabalarning jismoniy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar sifatida – turmush tarzi, kun tartibi, ovqatlanish rejimi, jismoniy tarbiya va mehnat faoliyati, ta'lim muhiti, o'quv jarayonning tashkil qilinishi kabilar ko'rsatib o'tiladi.

Talabalarning fiziologik yoshi biologik o'sish–rivojlanish davrining nisbatan stabillashgan, murakkab bosqichlaridan biri bo'lib, aynan ushbu davrda organizm ontogenezida sezilarli jismoniy va ruhiy o'zgarishlar amalga oshadi. O'z navbatida bu davrda salomatlik holatidagi muvozanatni ta'minlash muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Talabalarning jismoniy rivojlanish darajasi, harakatlar faolligining optimal darajada bo'lishi, ularning aqliy–ruhiy

jihatdan maqsadga muvofiq shakllanishi, rivojlanishida muhim ahamiyatga egaligi ko'plab tadqiqotlarda tasdiqlangan.

METODOLOGIYA

Ontogenez nuqtai nazaridan, talabalar organizmi ichki-tashqi muhit omillari ta'siriga nisbatan ruhiy–fiziologik adaptatsiya mexanizmlari jadal amalga oshishi va organizmning yangi funksional darajaga ko'tarilishi yo'nalishida o'sish–rivojlanishi o'ziga xos xususiyat hisoblanadi. Ayniqsa, o'smirlik davrining yakuniy qismida jinsiy jihatdan yetilish jarayoni kuchayishi bilan bog'liq holatda, organizmida neyrohumoral va gormonal regulyatsiya mexanizmlari faollashadi, o'z navbatida ichki-tashqi omillar ta'siriga moslashish imkoniyatlari o'zgarishi e'tirof etiladi.

O'spirinlar organizmida amalga oshadigan fiziologik neyrohumoral o'zgarishlarning buzilishi bevosita, organizmning adaptatsion imkoniyatlari keskin susayishiga olib kelishi mumkinligi qayd qilingan.

Odam organizmining ichki muhiti (jumladan, neyroendokrin

tizimning holati) va tashqi ekologik muhit omillari jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi.

Odam organizmining ontogenez davri davomida fiziologik yoshga bog'liq jismoniy rivojlanish jarayonini o'rganish nazariy-amaliy jihatdan dolzarb ahamiyatga ega bo'lib jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlari asosida aholining salomatlik holatini ob'ektiv baholash imkonini beradi,

Turmush tarzining talabalarning jismoniy rivojlanish va tayyorgarlik darajasiga ta'siri.

Talabalar organizmining jismoniy rivojlanish darajasi salomatlik holatiga atrof-muhit, ta'lim jarayoni bilan birgalikda turmush tarzi ham sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishi aniqlangan.

Fiziologik yosh davriga bog'liq holatda, talabalarning ruhiy-fiziologik o'ziga xoslik nuqtai nazaridan, 80% holatlarda jismoniy faollik darajasi yuqori bo'lishi talab qilinmaydigan, kompyuter o'yinlari bilan shug'ullanish, qiziqarli teledasturlarni uzoq vaqt davomida tomosha qilishga moyillik darajasi yuqori bo'lishi aniqlangan.

Zamonaviy davrda tadqiqotlarning ko'rsatishicha talabalarning 80% dan ortig'ida kuniga 2 soatdan ortiq televizor ko'rish yoki 90% dan ortig'ida kompyuter yoki telefondagi o'yinlari bilan shug'ullanish holatlari aniqlangan. Buning ta'sirida ko'rish analizatori va organizmning boshqa funksional tizimlarida surunkali kasalliklar patogenezi kuzatilishi ehtimollik darajasi 30% gacha ortishi tasdiqlangan.

BSST statistik ma'lumotlariga ko'ra, odam organizmida 50–55% kasalliklar patogenezi odamning turmush tarziga bog'liq bo'lib, jismoniy tarbiya va sport talabalarning jismoniy rivojlanishi, salomatligini saqlash va mustahkamlashda muhim omil hisoblanishi isbotlanadi. Hozirgi vaqtda dunyo miqyosida ekologik, iqtisodiy-ijtimoiy omillar ta'sirida aholi salomatligining susayishi va shuningdek, demografik muammolar (aholi tarkibida yoshi keksalar son miqdorining ortishi va boshqalar) kuchayishi talabalarning salomatlik

holatiga bevosita va bilvosita ta'sir etishi ko'rsatiladi.

Shuningdek, ovqatlanish me'yori va ratsioni tarkibi ham talabalarning jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishi aytib o'tilgan.

Pedagogik jarayonning talabalarning jismoniy rivojlanish va tayyorgarlik darajasiga ta'siri.

Ta'lim muhiti – bu, ta'lim–tarbiya jarayonida talabalarning bilim olishga yo'naltirilgan ob'ektiv moddiy–texnik va sub'ektiv ijtimoiy–ruhiy tarkibiy qismlardan tashkil topgan kompleks hisoblanib, aynan ta'lim muhiti talabalarda jismoniy rivojlanish va tayyorgarlik darajasiga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biri hisoblanadi.

Odam organizmining salomatlik holatiga atrof–muhit, turmush tarzi va ta'lim jarayoni kabi omillarning ta'sirini aniqlashda jismoniy rivojlanish biologik indikator sifatida o'rin tutadi.

Odam organizmi ontogenezinin bio–ijtimoiy jihatdan muhim bosqichlaridan biri – bu, talabalik davri bo'lib, bu davrda organizmda morfo–

funksional tizimlar oxirgi katta odam xolatiga yetadi. Shuningdek, ushbu yosh davrida maktabda tizimli tavsifdagi kuchli va katta xajmdagi ta'lim jarayoni boshlanishi, yangi tipdagi stress omilning ta'siri yuzaga kelishi aytib o'tiladi. Ayniqsa, ko'pchilik holatlarda zamonaviy taraqqiyot bosqichida ta'lim tizimiga joriy qilingan innovatsion texnologiyalar, darslar dasturlarining murakkab tarkibi talabalar organizmining funksional imkoniyatlariga muvofiq kelmasligi ko'rsatiladi.

MUHOKAMA

Rossiya davlatida amalga oshirilgan tadqiqotlarda zamonaviy sharoitda umumta'lim maktablarida jismoniy tarbiya darslari strukturasi zamon talablariga javob bermasligi joriy ta'lim standartiga muvofiq hisoblangan jismoniy tarbiya darslari o'quvchilarning jismoniy faollik darajasi susayishini faqat 11% kompensatsiyalashi aniqlangan.

Tadqiqotlarda oliy ta'lim tizimini zamonaviylashtirish

maqsadida, kompyuter texnologiyalari, ayniqsa Internet tarmog'idan keng diapazonda foydalanishni joriy qilish yangilikka qiziquvchan talabalarda jismoniy faollik darajasining sezilarli susayishini keltirib chiqarishi aniqlangan.

Yosh organizmning me'yoriy rivojlanishi uchun jismoniy faollik muhim ahamiyatga ega bo'lib, talabalarni aqliy mehnat hajmi ortishi, jismoniy tarbiya dars soatlarining kamligi va darslar oralig'idagi tanaffuslarda faol holatda dam olish tashkil qilinmasligi ta'sirida jismoniy rivojlanish susayishi, o'z navbatida talabalarda intellektual qobiliyatlarning yuzaga oshirilishi, salomatlik darajasining susayishiga olib kelishi tasdiqlangan.

Zamonaviy oliy ta'lim muhitida aqliy mehnat hajmining ortishi, turli xil kompyuter texnologiyalari, murakkab dars o'tish uslublarining joriy qilinishi ta'sirida talabalarda jismoniy faollik darajasining susayishi, talabalar organizmi funksional imkoniyatlari va salomatlik darajasi pasayishiga olib keluvchi asosiy omillardan biri sifatida qayd qilinadi.

Umumiy holatda, talabalarning salomatlik darajasining pasayishi aqliy mehnat hajmining ortishi, kun tartibi va

ovqatlanish me'yoring maqsadga muvofiq emasligi, shuningdek ta'lim jarayonida jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarining qoniqarli darajada tashkil qilinmaganligi kabi omillarga bog'liqligi aniqlangan. Shuningdek, talabalarning salomatligi, jismoniy rivojlanish darajasi irsiyat, turmush tarzi, jamiyatdagi ijtimoiy–madaniy muhit, iqlim–geografik sharoitlar, ekologik muhit omillariga bog'liq hisoblanadi. Talabalarning salomatlik holati (turli xil kasalliklarga qarshilik ko'rsatish darajasi yuqoriligi, organizmning tashqi muhitga moslashuvchanlik darajasi, morfo–funktional ko'rsatkichlari yuqoriligi), shuningdek kuch, chidamlilik, tezlik va ish bajarish qobiliyati bevosita jismoniy faollik darajasiga bog'liq hisoblanishi ta'kidlangan.

Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri–bu, shaxsning, jismoniy va ruhiy jihatdan barkamol shakllanishini ta'minlashdan tashkil topgan. Ushbu nuqtai nazardan, talabalarning jismoniy rivojlanish masalasi jamiyatda yetuk va sog'lom shaxsning

shakllanishi jarayonida muhim tarkibiy qismlardan biri hisoblanadi.

XULOSA

Talabalarning biologik-ijtimoiy, ruhiy-fiziologik holatini e'tiborga olgan holatda, jismoniy rivojlanish va tayyorgarlik darajasini doimiy ravishda nazorat qilib borish, ular organizmining

jismoniy faolligi, umumiy salomatlik darajasini monitoring qilish va o'z navbatida, tegishli tibbiy-pedagogik korrektsiyalarni amalga oshirish nuqtai nazaridan dolzarb ahamiyatga ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Аулик И. В. Определение физической работоспособности в клинике и спорте / Москва. – Изд-во «Медицина», 1990. – С.34–56.
2. Ахматалиева М., Каримов Х.А., Ботирова З.Б. Динамика изменения физического развития детей старшего школьного возраста г. Чартак // Проблемы биологии и медицины. – 2008. – №1 (51). – С.10–11.
3. Быков Е.В., Усков Г.В., Белов В.В. Программы тренировочных режим для студентов с различным уровнем функционального состояния // Теория и практика физ. культуры, 2003. - №6, - С. 17-19.
4. Дмитриев Д.А., Дмитриев А.Д., Карпенко Ю.Д. и др. Влияние экзаменационного стресса психоэмоциональных особенностей на уровень артериального давления и регуляцию сердечного ритма у студенток// Физиология человека, 2008. - №5, - С. 89-96.
5. Денисова Л.В., Хмельницкая И.В., Харченко Л.А. Измерения и методы математической статистики в физическом воспитании и спорте: Учебное пособие для вузов. // Киев. – Изд-во «Олимп. л-ра», 2008. – С.7–127.
6. Ильясов А.С., Шукурбекова Ф.Ф. Сравнительный анализ роста подростков и юношей, проживающих в разных экологических зонах Навоийской области Республики Узбекистан // Морфология (Москва). – 2012. – Т.141. – №3. – С.65.

7. Ланда Б.Х. Методика комплексной оценки физического развития и физической подготовленности: учеб. Пособие. – 3–е изд., испр. и доп. // Москва. – Изд-во «Советский спорт», 2006. – 208 с. – С.20–42.

8. Негашева М.А. Антропометрические параметры и адаптационные возможности студенческой молодёжи к началу XXI века // Рос. пед. Журн, 2005. - №5, - С. 12-16.

9. Принципы и алгоритмы мониторинга здоровья учащихся и студентов /под ред. Р.И. Айзман // Сиб. мед. обозрение. 2009. - №3, - С. 101-103.

10. Пузырь Ю.П. Управление физическим воспитанием в образовательных учреждениях на основе мониторинга физического состояния // Диссертация к.пед.н. – Москва, 2006. – 193 с.

11. Шилова О.Ю. Современные тенденции физического развития в юношеском периоде онтогенеза (Обзор) // Экология человека. – 2011. – №4. – С.29–36.